

Propp'un Yapısal İnceleme Metodu Bağlamında *Ulak* Filmi İncelemesi

Harun Akçam

Özet

Halk anlatıları, anlatıldıkları coğrafyalarda sözlü geleneğin önemli unsurlarından biridir. Türk kültüründe destandan halk hikâyesine, mitten masala oldukça güçlü ve çeşitli bir anlatı geleneği vardır. Türk kültür hayatında önemli bir yere sahip olan anlatılar, farklı dönemlerde farklı kültürel etkileşimler ve değişen sosyal yapı ile zenginleşerek anlatılmaya devam etmişlerdir. Bu zenginleşme anlatıların dili, yapısı ve kurgusuna olduğu kadar anlatma şekilleri ve anlatıcılarına da etki etmiştir. Söz gelimi İslamiyet öncesi Orta Asya Türk kültüründeki destan anlatıcıları, İslamiyet sonrasında Anadolu'da âşık ve meddah gibi çeşitli şekillerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu değişim, anlatı türlerine de yansımıştır. Aynı zamanda anlatının icra bağlamı da değişimlerden etkilenmiştir.

XX. yüzyılda teknolojinin hızla gelişmesi halk anlatılarını da etkilemiştir. Bu yüzyılda ortaya çıkan yeni icra bağamlarından birisi de televizyon ve sinemadır. Halk anlatıları, bu icra ortamlarına uyum sağlayarak yeni bir şekil kazanmıştır. Yıllar içinde gelişen film yapımları halk anlatılarını kurgulayarak yeniden üretim içine sokmuşlardır. Böylece anlatılar yeni bağlamlarda yeniden üretilmeye devam etmişlerdir.

Bu çalışmada halk anlatılarını yapısal olarak inceleyen bir metot olan Vladimir Propp'un geliştirdiği biçimbilim incelemesi ile Türk masallarından hareketle kurgulanmış olan Çağan Irmak yönetmenliğindeki *Ulak* filmi incelenecektir. Çalışmada yeniden kurulmuş olan ve bir masal gibi anlatılan *Ulak* filminin ve filmde anlatılan masalın, Propp'un geliştirdiği yapısal inceleme metoduna uygunluğu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çağan Irmak, *Ulak*, Halk Anlatıları, Masal, Masalın Biçimbilimi.

The Analysis of Moive *Ulak* Within The Frame Of Propp's Structural Analysis Method

Abstract

Folk narratives are one of the important elements of the oral tradition in the geographies they are told. In Turkish culture, there is a strong and diverse narrative tradition from epic to folk story, and from myth to fairy tale. The narratives, which have an important place in Turkish cultural life, continued to be narrated by enriching with different cultural interactions and changing social structure in different periods. This enrichment has affected the language, structure and fiction of the narratives as well as the ways of narration and narrators. For example, epic narrators in pre-Islamic Central Asian Turkish culture continued their existence in various ways such as minstrel and meddah in Anatolia after Islam. This change was also reflected in narrative types. At the same time, the execution context of the narrative was affected by the changes.

The rapid development of technology in the twentieth century also influenced folk narratives. One of the new executive contexts that emerged in this century is television and cinema. Folk

narratives have gained a new shape by adapting to these enforcement environments. Film productions developed over the years have been reconstructed by constructing folk narratives. Thus, narratives continued to be reproduced in new contexts.

In this study, the movie *Ulak* directed by Çağan Irmak, which was designed to be based on Turkish tales, and a morphology study developed by Vladimir Propp, a method that examines public narratives structurally, will be examined. The movie *Ulak*, which was reconstructed in the study and described as a fairy tale, and the tale described in the film, will be evaluated within the frame of the structural examination method developed by Propp.

Keywords: Cagan Irmak, Ulak, Folk Narratives, Fairy Tale, Morphology of the Folktale.

Giriş

Anlatıma dayalı halk edebiyatı ürünleri, hemen her kültürde o kültürün dinamikleri çerçevesinde icra edilir. Türk kültürü, anlatıma dayalı eserlerin çeşitliliği ve niceliği bakımından oldukça zengin bir yapıdadır. Bu anlatılardan bir tanesi de masaldır. Masallar, çeşitli amaç ve şekillerde anlatılırlar. Geçmişten günümüze masal anlatma geleneği güçlü bir şekilde devam eder. Masallar, belli bir kültüre ait olsa da yayılım açısından evrensel özelliklere sahip olabilen türlerdendir. Farklı coğrafyalarda benzer özelliklere sahip masallar olabilir. Bu durum, masalın mensur bir tür olarak kolay bir şekilde yayılması ile ilişkilidir.

Manzum haldeki halk bilgisi yaratmalarından pek azı uluslar arası yayılma şansına sahiptir. Fakat maddi alanda yaratılan ve halk edebiyatının da nesir şeklindeki yaratmalarından özellikle masal ve fıkra türleri içinde yaratılanlar, sahip oldukları işlevlerden dolayı, yani temelde eğlendirmek ve öğüt vermek işlevine sahip olduklarından, uluslar arası bir yayılma ve dolaşım şansına sahip olmaktadırlar (Arslan, 2010, s. 51).

Yalnızca yayılım konusunda değil, aynı zamanda farklı icra ortamlarında farklı biçimlerde de icra edilebilen bir tür olması sebebiyle de masal anlatıları evrensel özellikler gösterebilmektedir. Bu icra farklılaşması birinci ve ikinci sözlü kültür ortamları olarak nitelendirilen sözlü ve yazılı/elektronik kültür ortamları arasında görülmektedir. Özellikle XX. yüzyılın sonlarından itibaren elektronik kültür ortamlarından birisi olan sinema – film yapımları pek çok edebi türün bu ikinci kültür ortamına aktarılmasını sağlamıştır. Yani gerek halk anlatıları (mit, masal, destan vs.) gerekse kurgu eserler (hikâye, roman vs.) film olarak yeniden yaratılmışlardır. “Türk kültür hayatında, yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşan; farklı bağlamlarda icra edilen türkü söyleme, hikâye anlatma, âşık tarzı şiir söyleme geleneğinin yaşatılması; modern şiir/roman/hikâyede efsane, masal, hikâye motiflerinin ve ritüellerinin kullanılması folklor ürünlerinin kültür taşıyıcılığı fonksiyonunu göstermektedir” (Eker, 2010: 404). Yeni şekilde icra edilen masallar, yalnızca sinema sektörüne değil aynı zamanda kültür taşıyıcılığına da hizmet etmektedir. Böylece sinema – film yapımcıları hedef kitlesinin kültürel belleğinden faydalanabilirler, aynı zamanda da masal anlatıları yeni icra bağlamlarında farklı kitlelere ulaşma imkânı bulurlar.

Vladimir Propp’un Masal İnceleme Metodu

Masal metinlerinin incelenmesi konusunda farklı yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi de Rus halkbilimci Vladimir Propp tarafından geliştirilmiş olan yapısal çözümleme modelidir. Propp, bu modeli 1928 yılında Morfogiya Skazki (Masalın Biçimbilimi) adıyla yayınladığı eserinde bilim dünyasına sunmuştur. Propp’un çalışması, temelde masalların değişmeyen işlevleri üzerinden genel bir masal yapısı kurmak üzerinedir.

Propp’un yöntemi “herhangi bir masalın tarihselliğinden ziyade, yani nerede, ne zaman ve hangi toplum tarafından üretilmiş ve aktarılmış olmasından ziyade, aynı özelliklere sahip bir masal alt türünün,

örneği peri masallarının, yapısını inceleyerek nasıl bir işlev özelliğine sahip olduğunu ve bu işlevlerin de tarihsel köklerini ortaya koymaya çalışan bir yöntemdir” (Ekici, 2010, s. 81).

Propp, temelde belli sayıdaki masalı değerlendirmeye alarak o masalların adeta matematiksel bir formülünü oluşturmayı amaçlamıştır. Bu yöntem, tıpkı matematikte olduğu gibi belli formüller üzerinden tüm masalların değerlendirilebileceği fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, yapısalcı çalışmaların diğerlerinde olduğu gibi ortak bir evrensel kabul oluşturma çabasıdır. Bu bağlamda Propp, incelediği yüz Rus peri masalına göre bir işlev şeması oluşturmuştur. “V. Propp, masalları yapı özelliklerine göre analiz ederek masalarda sabit ve değişken unsurlar olduğunu ortaya koymuştur. Propp’a göre masalların sabit unsurları şahısların icra ettikleri hareketler veya aksiyonlardır: Propp bunları fonksiyon olarak adlandırmıştır. Ona göre masal kahramanlarının aksiyonları birbirinin aynısıdır” (Çobanoğlu, 2012: 215). Bundan hareketle Propp, masalarda kişilerin otuz bir tane işlevinin olduğunu tespit etmiştir. Bu işlevler şunlardır (Propp, 2011, s. 28-65):

1. Aileden biri evden uzaklaşır. (tanımı: uzaklaşma, simgesi β)
2. Kahraman bir yasakla karşılaşır. (tanımı: yasaklama, simgesi γ)
3. Yasak çiğnenir. (tanımı: yasağı çiğneme, simgesi δ)
4. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır. (tanımı: soruşturma, simgesi ϵ)
5. Saldırgan kurbanı ile ilgili bilgi toplar. (tanımı: bilgi toplama, simgesi ζ)
6. Saldırgan kurbanını veya servetini ele geçirmek için onu aldatmayı dener. (tanımı: aldatma, simgesi η)
7. Kurban aldanır ve istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur. (tanımı: suça katılma, simgesi θ)
8. Saldırgan aileden birine zarar verir. (tanımı: kötülük, simgesi A)
- 8-a. Aileden birinin bir eksiği vardır; aileden biri bir şeyi elde etmek ister (tanım: eksiklik, simgesi α)
9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir. (tanımı: aracılık, geçiş anı, simgesi B)
10. Arayıcı kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir. (tanımı: karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C)
11. Kahraman evinden ayrılır. (tanımı: gidiş, simgesi $\uparrow$)
12. Kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır. (tanımı: bağışçının ilk işlevi, simgesi D)
13. Kahraman ileride kendisine bağıştaki bulunacak kişinin (bağışçının) eylemlerine tepki gösterir. (tanımı: kahramanın tepkisi, simgesi E)
14. Büyülü nesne kahramana verilir. (tanımı: büyülü nesnenin alınması, simgesi F)
15. Kahraman aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir. (tanımı: iki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G)
16. Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelir. (tanımı: çatışma, simgesi H)
17. Kahraman özel bir işaret edinir. (tanımı: özel işaret, simgesi I)
18. Saldırgan yenik düşer. (tanımı: zafer, simgesi J)
19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır. (tanımı: giderme, simgesi K)
20. Kahraman geri döner. (tanımı: geri dönüş, simgesi $\downarrow$)
21. Kahraman izlenir. (tanımı: izleme, simgesi Pr)
22. Kahramanın yardımına koşulur. (tanımı: yardım, simgesi Rs)
23. Kahraman kimliğini gizleyerek, kendi evine ya da başka bir ülkeye varır. (tanımı: kimliği gizleyerek gelme, simgesi O)
24. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer. (tanımı: asılsız savlar, simgesi L)
25. Kahramana güç bir iş önerilir. (tanımı: güç iş, simgesi M)
26. Güç iş yerine getirilir. (tanımı: güç işi yerine getirme, simgesi N)
27. Kahraman tanınır. (tanımı: tanı(n)ma, simgesi Q)
28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar. (tanımı: ortaya çıkarma, simgesi Ex)
29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır. (tanımı: biçim değiştirme, simgesi T)
30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır. (tanımı: cezalandırma, simgesi U)

30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır. (tanımı: cezalandırma, simgesi U)
31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar. (tanımı: evlenme, simgesi W°o)

Propp'a göre masallardaki işlevler otuz bir ile sınırlıdır. Her masalda bütün işlevler bulunmak zorunda değildir ancak işlevlerin dizilişi her zaman aynı kalır (Propp, 2011: 24-25). Bu yöntemde işlevlerin kişiler arasındaki dağılımına göre ise yedi eylem alanı tespit edilmiştir (Propp, 2011: 80-81):

1. SALDIRGAN'ın (ya da kötü kişinin) eylem alanı.
2. BAĞIŞÇI'nın (ya da sağlayıcının) eylem alanı.
3. YARDIMCI'nın eylem alanı.
4. PRENSES'in (aranan kişinin) eylem alanı.
5. GÖNDEREN'in eylem alanı.
6. KAHRAMAN'ın eylem alanı.
7. DÜZMECE KAHRAMAN'ın eylem alanı.

Propp yöntemine göre, bir masal incelemesinde öncelikli olarak olay örgüsü içinde işlevler tespit edilir. Daha sonra her işlev için belirlenmiş olan özel simgeye göre bir dizilim oluşturulur. Propp bu dizilimin eksik veya tekrarlanan simgelerden oluşabileceğini ancak bu dizilim sırasının -eksikler olsa dahi- değişmeyeceğini söyler (Propp, 2011: 22-27).

Propp, bu yöntemi Rus halk anlatılarından olağanüstü masallara uygulamıştır. Ona göre olağanüstü masal, değişik biçimleriyle belirtilen işlevlerin birbirlerini düzenli bir şekilde izlemesine göre oluşmuştur. Bu tanım, olağanüstü sözcüğünün anlamını yitirmesine yol açar ve böylelikle bu dizilim ile olağanüstü bir peri masalı ya da fantastik masal tasarlamak kolaylaşır (Propp, 2011: 102). Bu çıkarımdan yola çıkarak aynı sistematik kullanılarak yeni masalların tasarlanabileceği fikri ile çeşitli halk anlatılarının yapıları da çözümlenebilir. Bu çalışmada yönetmenliğini ve senaristliğini Çağan Irmak'ın yaptığı Ulak filmi ve bu filmin içinde anlatılan masal ayrı ayrı bu yöntemle çözümlenecektir. Bu iki unsurun dizilim şemaları ile Propp yönteminin uyuşup uyuşmadığı belirlenecektir.

I Ulak Filmi Hakkında

Ulak, 2008 yılında gösterime girmiştir. Çağan Irmak'ın yönetmenliğini ve senaryo yazarlığını yaptığı filmin başrol oyuncularını Yetkin Dikinciler, Çetin Tekindor, Hümeysra ve Melis Birkan'dır. Boxoffice Türkiye'nin verilerine göre film 20 haftada toplam 523745 izleyici ve 3983320,00 TL hasılat yapmıştır.

Filmin konusu kısaca şu şekildedir: Bir masal anlatıcısı olan Zekeriya, köy köy gezerek çocuklara masal anlatır ve masal anlattığı köylerden aldığı öteberi ve paralar ile geçimini sağlar. Bir gün bir köye geldiğinde köyde çocukların ve insanların mutlu olmadığını, köyde kötü işlerin döndüğünü fark eder. Köy meydanında çocuklara masal anlatmaya başladığında köylü tarafından tepki ile karşılaşır ve çocukları gece geç saatte masalı tamamlamak için toplamaya karar verir. Filmde anlattığı masalı dinleyicilerin tahayyülünde gösterilir. İkinci gece çocuklara masalı anlatıp bitirdiğinde köye dönen çocukları gören aileler duruma kızarlar. Film Saffet'in ablasına masalın sonunu anlatması ile sona erer.

Filmde dikkat çeken en önemli unsur, masal ile gerçeğin iç içe geçmiş olmasıdır. Çünkü filmin kurgusunda masal anlatıcısı Zekeriya, dinleyicilere masal kahramanlarını kendi çevrelerinden kişiler ile hayal etmelerini ister. Böylece film, birkaç dinleyicinin ve masal olarak anlatılan metnin gerçek hali olarak birkaç sahnede anlatılır. Dolayısıyla filmde masal ve gerçek iç içe geçmiştir. Ayrıca filmin genel havası da bir masal olarak kurgulanmış ve Ulak İbrahim masalı Zekeriya'nın başından geçen gerçek bir olaydan oluşturulmuştur. Bu sebeple çalışmada öncelikle filmin masal haricinde kalan kısmı ve film içinde anlatılan masal iki başlık halinde Propp yöntemine göre çözümlenecektir.

I Propp Yöntemine Göre Ulak Filminin ve Masalın İncelemesi

I Propp Yöntemine Göre Ulak Filminin İncelemesi

Bu bölümde Ulak filminin masal bölümleri haricinde kalan kısmının olay örgüsü, Propp yöntemine göre incelenecektir. Propp'a göre masalların girişinde genellikle bir başlangıç durumu sunulur. Bu başlangıçta ailelerin üyeleri sayılır ya da kahraman tanıtılır. Başlangıç durumu bir işlev olmasa da önemli bir biçimbilimsel öge özelliğindedir (Propp, 2011: 29). Ulak filminde başlangıç durumu diye belirtilecek bir kısım yoktur. Film, Zekeriya'nın masal anlatması ile başlar. Filmin olay örgüsü şu şekildedir:

1. Zekeriya bir köye gider ve orada çocuklara masal anlatır.
İşlev 1. Aileden biri uzaklaşır. (Tanım: Uzaklaşma, simgesi β)
2. Masalı bitince başka bir köye doğru yola çıkar.
İşlev 23. Kahraman kimliğini gizleyerek kendi evine döner ya da başka bir ülkeye gider. (Tanım: Kimliğini gizleyerek gelme, simgesi O)
3. Zekeriya, geldiği köyde kahvecinin oğlu ve ileride kendisine yardım edecek olan Ömer ile karşılaşır ve Ömer'in babasından Ömer ile konuşmak için izin ister ve babası izin vermez.
İşlev 2. Kahraman bir yasakla karşılaşır. (Tanım: Yasaklama, simgesi γ)
4. Zekeriya kahvede köyün kötü karakteri Âdem ile karşılaşır.
5. Zekeriya köy meydanında kavga eden Meryem ve Esma'nın kavgası ile karşılaşır ve Meryem'e yerden kalkması için yardım eder.
6. Zekeriya, köy meydanında çocukları toplar ve onlara masal anlatmaya başlar.
7. Köylülerin tepki gösterirler ve Zekeriya'ya kızarak masal anlatmamasını isterler. Bunun üzerine Zekeriya masalını yarım bırakır ve çocuklar dağılır.
İşlev 2. Kahraman bir yasakla karşılaşır. (Tanım: Yasaklama, simgesi γ) Tekrarlanan işlev.
8. Zekeriya ve Ömer kahvehanede konuşurlar. Ömer, Zekeriya'ya köyden gitmesini yoksa köylülerin kendisine zarar vereceklerini söyler. Zekeriya, Ömer'den masalın devamını anlatmak için çocukları gece yarısı köyün dışındaki bir ahıra getirmesini ister.
İşlev 3. Yasak Çiğnenir. (Tanım: Yasağı çiğneme, simgesi δ)
9. Âdem'in oğlu Ferhat, babasından eziyet görür ve bunun üzerine gizlice masalın anlatılacağı yere gider ve Ulak İbrahim'in masalını o da dinlemeye başlar.
10. Zekeriya gece yarısı çocuklara masal anlatmak için dinlenir.
İşlev 10. Arayıcı kahraman eylemi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir. (Tanım: Karşıt eylemin başlangıcı, simgesi, C)
11. Zekeriya masalı tamamlamaz ve masalın sonunu başka zaman anlatmak üzere çocukları evlerine geri gönderir.
12. Ferhat, babası Âdem'e Ulak İbrahim'in gelip ondan hesap soracağını söyler, bunun üzerine Âdem Ferhat'ı döver. Masal'ı dinleyen Ömer de babasının kendisine karışmasına kızarak babasına başkaldırır.
13. Ferhat, Zekeriya'nın yanına giderek Ulak'ı çağırmasını kendisini babasından kurtarmasını ister.
İşlev 9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir. (Tanım: Aracılık, geçiş anı, simgesi B) Ancak burada yalnızca kötülüğün ya da eksikliğin haberinin yayılması ve kahramanın çağırılması durumu söz

konusudur. Dolayısıyla işlev 9'un alt başlıklarından olan "7. Acıyı dile getiren bir ağıt söylenir (B7). Felaket böylece duyulur ve tepki gösterilir" (Propp, 2011: 40) işlevi bu durum için daha uygundur.

14. Zekeriya, hasta olan Melek için annesine bir ilaç verir ve ona yedirmesini söyler. Melek'in annesi durumu yadsıyınca Zekeriya gerçek kimliğini açıklar ve eskiden hekim olduğunu söyler.

15. Zekeriya ve Âdem kahvehanede karşılaşır ve Âdem Zekeriya'ya bağırarak çocuklara ne anlattığını sorar ve kavga çıkarmak için uğraşır.

İşlev 16. Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelir. (Tanım: Çatışma, simgesi H)

16. Ömer, Âdem'e saldırır ve Zekeriya onu durdur. Zekeriya, Ömer'e kavgaya giriştiği için sitem eder.

17. Kahveci, Zekeriya'yı yine köyden kovar. Köylü Zekeriya'nın arkasından dedikoduya başlar.

Meryem, Ömer ve Emine, Zekeriya'ya köyden gitmemesi için ve masalı tamamlaması için yardıma giderler.

İşlev 22. Kahramanın yardımına koşulur. (Tanımı: Yardım, simgesi Rs)

18. Âdem, Zekeriya'nın gitmemiş olmasından şüphelenir ve yardımcısını uyandırarak Zekeriya hakkında bilgi edinmeye çalışır.

İşlev 5. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır. (Tanımı: Soruşturma, simgesi Ç)

19. Âdem, Meryem'in Zekeriya'yı sakladığından şüphelenerek Meryem'in evini gözetlemeye başlar. Dışarı çıkınca ya da dışarı çıkmazsa da eve girerek içeride sessizce öldürmeyi planlar.

İşlev 6. Saldırgan kurbanını veya servetini ele geçirmek için onu aldatmayı dener. (Tanımı: Aldatma, simgesi η)

20. Zekeriya, gece yarısı yine aynı ahırda çocuklara masal anlatmaya başlar.

İşlev 3. Yasak Çiğnenir. (Tanım: Yasağı çiğneme, simgesi δ) Tekrarlanan işlev.

21. Zekeriya, masalı bitirince tüm çocuklara Ulak İbrahim'in kim olduğunu sorar. Çocuklar Ulak İbrahim'i gördüklerini söyleyerek Ulak İbrahim'i tarif ederler ve Zekeriya'ya selam gönderdiğini söylerler.

22. Zekeriya, Meryem'e oğlunun öldürüldüğü için bu masalı uydurduğunu, yarattığı Ulak İbrahim karakteri ile dünyadaki tüm kötülerden her anlatışında öç aldığını anlatır.

İşlev 12. Kahraman büyümlü bir nesneyi ya da yardımcı edinmesini sağlayan bir sına, sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır. (Tanım: Bağışçının ilk işlevi, simgesi D) Ancak buradaki saldırı eylemin hareket noktasını oluşturan kötü bir olaydır. Bağışçı tarafından değil, oğlunu öldürenler tarafından gerçekleşir. Kahraman, düşmanlar tarafından bir hastaya bakması için oğlunun yanından uzaklaştırılır. Dolayısıyla bu işlevin 3. maddesi "3. Ölmek üzere olan biri ya da bir ölü, kahramandan kendisine yardım etmesini ister (D3)" (Propp, 2011: 42) alt başlığı bu duruma daha uygundur.

22. Masal bitince çocuklar köye geri gider ancak Zekeriya için pusuya yatmış olan Âdem, Ferhat'ı görür ve bağırmaya başlar. Tüm köy halkı dışarı çıkar ve çocukların gece vakti dışarıda olduklarını görerek şaşırırlar. Âdem, Ferhat'ı döver ve Ferhat düşer. Başını taşa çarpar ve bayılır.

İşlev 8. Saldırgan aileden birine zarar verir. (Tanım: Kötülük, simgesi A) Ancak filmde saldırgan, kahramanın ailesinden değil kendi ailesinden birisine zarar verir.

23. Zekeriya bağırırlar üzerine köye gider ve Ferhat'ı iyileştirmeye çalışır.

İşlev 25. Kahramana güç bir iş önerilir. (Tanımı: Güç iş, simgesi M).

Filmin masal anlatımları haricindeki örgüsü 23. madde ile sona erer ve işlevleri bu kadardır. Film Saffet'in ablasına masalın sonunu anlatmasıyla sona erer. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi masalı tek bir anlatı olarak bir alt başlıkta inceleyeceğiz. Buraya kadar olan kısmın Propp metoduna göre işlev şeması şu şekildedir:

β O γ γ δ C B7 H Rs ζ η δ D3 A M

I Propp Yöntemine Göre Filmin İçindeki Masalın İncelenmesi

Bu bölümde, Ulak filminin içinde anlatılan masal, filmde bağımsız olarak tek bir anlatı şeklinde değerlendirilecektir. Zira masal, filmde bağımsız bir anlatı gibi kurgulanmıştır. Ancak masal anlatıcısı Zekeriya bu noktada masalın hem anlatıcısı hem oluşturucusu hem de kahramanlarından bir tanesidir. Giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere Propp'a göre işlev şeması dizilimi ile yeni masallar tasarlamak mümkündür. Dolayısıyla bu kısımda, tasarlanmış olan Ulak İbrahim masalının, Propp yöntemine uygunluğunu tespit edilecektir. Bu noktada masalın olay örgüsü filmde anlatıldığı sıra ile verilmeyecektir. Çünkü Zekeriya masalın başını masalın sonunda anlattığını, filmin 68. dakikasında belirtmektedir. Ancak masalın sonu Saffet'in ablasına anlattığı son ile birleştirilecektir. Çünkü Ulak İbrahim masalı, filmde Zekeriya'nın kurguladığı bir masaldır. Aynı zamanda Zekeriya masalı anlatırken, dinleyicilerden masalı kendi zihinlerinde tasarlamaları için yakın çevrelerindeki insanlar ile masal kahramanlarını tahayyül etmelerini ister. Filmde masal, hem Zekeriya'nın kurgusu hem de dinleyicilerin kurguları olarak aktarılmaktadır. Ulak İbrahim Masalının olay örgüsü şu şekildedir:

1. Mehmet yürüme engelli bir çocuk olduğu için dışarıya çıkamaz ve okuma yazmaya meraklı bir çocuktur. Mehmet'in babası hekimdir ve Mehmet'in hastalığını iyileştirmek için gece gündüz çalışır.
Başlangıç durumu, simgesi α.
2. Mehmet büyüdüğünde bir gece vakti Mehmet'in odasından sesler gelir babası içeri girdiğinde odada rüzgâr estiğini ve parlak beyaz bir ışık olduğunu görür.
İşlev 12. Kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır. (Tanımı: Bağışçının ilk işlevi, simgesi D)
3. Mehmet bu olaydan sonra bir kitap yazmaya başlar.
İşlev 14. Büyülü nesne kahramana verilir. (Tanımı: Büyülü nesnenin alınması, simgesi F)
4. Kitap bitince sözüne güvenilir altı kişiyi eve çağırırlar ve onlardan kitabı çoğaltmalarını isterler.
5. Altı kişiden ismi Yakup olan bir kişi bu kitabın sonunu okumadan onlardan korkar ve oradan ayrılır. Daha sonra Yakup köye giderek herkese Mehmet'in büyülü bir kitap yazdığını anlatmaya başlar.
6. Kalan beş kişi kitapları alarak köye giderler ve köylülere yaptıkları kötülükleri söylerler ve onları kötülük yapmamaları konusunda uyarmaya başlarlar.
7. Bu uyarının yapıldığı gece iki kişi hekimi başka köyde hasta var diye köyden çıkarırlar.
İşlev 1. Aileden biri evden uzaklaşır. (Tanımı: Uzaklaşma, simgesi β)
8. Hekim gittikleri köyde kimsenin olmadığını görünce onları tahmin eder ve hemen eve döner ancak Mehmet'in öldürüldüğünü görür. Mehmet'i o gece bir kuyunun yanına gömer.
İşlev 8. Saldırgan aileden birine zarar verir. (Tanımı: Kötülük, simgesi A)
9. Ulak İbrahim, bir gün bir kuyudan su içer ve gözünün önünde bir hayal görür ve efsunlanmış gibi bir köye gidip ortada bayılır. (Kuyudan içtiği su ile Mehmet'in özü Ulak İbrahim'e geçer. Bu noktadan sonra kahraman Mehmet, Ulak İbrahim'in içinde yaşar.)
İşlev 29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır. (Tanımı: Biçim değiştirme, simgesi T)
10. Köyde yaşlı bir kadın olan Rabia Nene Ulak İbrahim'e yardım eder ve evine alır, iyileşmesi için hekimi çağırır. Köylüler kadının evine toplanır ve Ulak'ın bulaşıcı hastalığı olmasından şüphelenirler.
11. Köylünün korktuğu için sevmediği kötü adam eve gelir ve etraftakilere bağırır.
12. Kötü adam, adamın kuduz olup olmadığını anlamak için Ulak'a su içirmeyi teklif eder ve eğer

kuduz ise onu öldüreceğini söyler. Rabi Nene buna karşı çıksa da kötü adam suyu Ulak'a doğru uzatır.

İşlev 4. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır. (Tanımı: Soruşturma, simgesi ε)

13. Tam o esnada Ulak ayılır ve kötü adamı sıkıca tutarak kötü adamın öldürdüğü Mehmet'e ve arkadaşlarına yaptıklarının herkes tarafından bilineceğini söyler.

İşlev 16. Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelir. (Tanımı: Çatışma, simgesi H)

14. Kötü adam ve arkadaşları hemen evden uzaklaşır, adamın deli olduğunu yalan söylediğini söyler ve gece yarısı kötü adam ve arkadaşları Ulak İbrahim'i öldürmeye giderler.

15. Ulak İbrahim oradan kaçmıştır ancak kötü adam onun sesini duymaya devam eder.

16. Kötü adam Mehmet'in ruhunu görür ve daha çok korkmaya başlar. Kötü adamın arkadaşları da diğer öldürdüklerinin ruhlarını görürler ve yer yarılır onların mezarlarının içlerine düşerek orada ölürler. Kötü adam da Mehmet'in mezarının başına gider, mezarı kazmaya başlar. O esnada Ulak gelir ve kötü adama kuyudan zorla su içirir. Ulak adamı bıraktığında Mehmet'in canı kötü adamın içine girer ve kötü adam delirmiş gibi etrafta dolaşmaya başlar.

İşlev 28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar. (Tanımı: Ortaya çıkarma, simgesi, Ex)

17. Kötü adam delirmiş bir şekilde dolaşırken kendisini asar.

İşlev 18. Saldırgan yenik düşer. (Tanımı Zafer, simgesi J)

18. Köylüler, kötü adam kendisini astığı ve o gece ondan kurtuldukları için eğlence düzenlerler ancak ölenlerin ruhları eğlenceyi basar ve kötülük kadar kötülüğe susan köylüleri suçlarlar.

İşlev 20. Kahraman geri döner. (Tanımı: Geri dönüş, simgesi,)

19. Köy o vakitten sonra lanetlenir; o günden itibaren Ulak İbrahim de ortaldan kaybolur.

İşlev 11. Kahraman evinden ayrılır. (Tanımı: Gidiş, simgesi) ↓

(Zekeriya'nın anlattığı masal burada sona erer ancak filmde masal Ferhat'ın yaralanmasından sonra Saffet'in kardeşine masalı anlatması ile sona erdirir. Dolayısıyla dinleyicilerin zihinlerinde kurgulanan masal anlatısı çalışmada bir bütün olarak değerlendirilecek ve Saffet'in kardeşine anlattığı şekliyle bitirilecektir.)

20. Tüm köyde bir at nalı sesi duyulur, atın koşmasından yerler sallanmaya başlar.

İşlev 23. Kahraman kimliğini gizleyerek, kendi evine ya da başka bir ülkeye varır. (Tanımı: Kimliği gizleyerek gelme, simgesi O)

21. Gelenin Ulak İbrahim olduğu anlaşılır ve köyde nurdan bir kapı açılır ve Zekeriya Ferhat'ı da alarak o kapıdan geçerek gider.

İşlev 27. Kahraman tanınır. (Tanımı: Tanı(n)ma, simgesi Q)

22. Bu olaydan sonra köyde üç gün güneş doğmaz ve cüzzam hastalığı köye yayılır. Ömer, köyün sonunda nurdan bir köprü olduğunu ve köprünün ucunda Zekeriya'nın olduğunu anlatır. Daha sonra Ömer, çocukları ve kalan iyi insanları o köprüye götürmek üzere yola çıkar.

İşlev 9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir. (Tanımı: Aracılık, geçiş anı, simgesi B)

23. Kalan tüm iyiler köyden çıkar.

İşlev 19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır. (Tanımı: Giderme, simgesi, K)

Masal bu şekilde sona erer. Filmin masal kısmının ise işlev şeması şu şekildedir:

α D F β A T ε H Ex J↑↓O Q B K

I Sonuç

Ulak filmi ve filmde anlatılan masalın yapısal özellikleri Propp yöntemine göre incelendiğinde her iki incelemenin de Propp yöntemindeki 31 işlevden çoğunu içerdiği görülmüştür. Film incelemesinde bir tane tekrar eden işlev ile karşılaşmıştır. Bu tekrar eden işlev, yasağı çiğneme işlevidir. Masalda ise tekrar eden işlev bulunmamaktadır. Propp, işlevlerin sınırlı olduğunu, her masalda tüm işlevlerin bulunmayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla yapılmış her iki inceleme, Propp metodundaki işlevlere uygunluk göstermektedir. Ancak birbirini takip eden olay örgülerinin bazılarında boşluklar olduğu ve kimi zaman birkaç olayın hiçbir işleve uymadığı da görülmüştür. Propp, işlevlerin birbirini dışlamadığı ve eksik işlev olsa bile işlev dizilimi değişmediği çıkarımında bulunmuştur. Ancak çalışmada dikkat çeken önemli husus şudur. Her iki incelemeye bakıldığında işlevlerin sırasının değişebildiği görülmüştür. Hiçbir işlev Propp metodunda olduğu şekliyle sıralı bir şekilde ilerlememiştir.

Propp, Masalın Biçimbilimi adlı çalışmasında ortaya koyduğu işlev şeması ile yeni olağanüstü masallar kurgulanabileceğini belirtmiştir. Ulak filmi, halk anlatılarından masalların yeniden yaratılması bakımından son dönemdeki Türk filmleri örneklerinden birisidir. Propp metoduna göre ele alındığında masal, Bağışçının ilk işlevi (D) ile başlayıp kötülüğün giderilmesi (K) ile sona erer. İşlevler arasında tutarlı bir ilişki vardır.

Ulak filminin masal harici olan kısmı Propp yöntemine göre değerlendirildiğinde ise filmin, kahramanın evden ayrılması (β) ile başlayıp, kahramana güç bir iş önerilmesi (M) ile sona erdiği görülmektedir. Filmde de yine işlevler arasında tutarlı bir ilişki vardır. Ancak hem film hem de masal anlatısı, işlevlerin sıralanışı bakımından oldukça farklılık göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında film ve masalın, Propp yöntemine göre işlevler bakımından uyum gösterse de sıralama bakımından uyum göstermediği görülmektedir. Bu durum, kurgu eserlerin -en azından değerlendirmeye tabi tuttuğumuz film açısından- anonim masallardaki gibi bir anlatım şemasına sahip olmadığını göstermiştir.

I Kaynakça

- Arslan, M. (2010). Denizli yöresinde masal anlatma geleneği. *Milli Folklor Uluslararası Halk Bilimi Dergisi*, 86, 50-57.
- Box Office Türkiye. (b.t.). *Ulak*. <https://boxofficeturkiye.com/film/ulak-2008020?> Erişim Tarihi: 25.02.2020.
- Çobanoğlu, Ö. (2012). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eker, Ö, G. (2010). Gelenekten geleceğe halk edebiyatı. *Türk halk edebiyatı el kitabı* (Ed. M. Öcal Oğuz). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ekici, M. (2010). Kuramlar ve yöntemler. *Türk halk edebiyatı el kitabı* (Ed. M. Öcal Oğuz). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ong, W. (2018). *Sözlü ve yazılı kültür - sözün teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Propp, V. (2011). *Masalın biçimbilimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.